

ΔΑΤΙVУS ΚΑΤO ΖΑCΤЪΠΝΙΚ ΗΑ ИΝCТРУМЕНΤΑΛΑ

Дативът като застъпник на Инструментала обхваща две функции: Комитатива и Социатива за изразяване на свързване, общуване, съпровождане или общност и Инструментала в тесен смисъл, за изразяване на средството или оръдието, с което се извършва действието или неговата причина. Никъде в индогермански няма формална разлика между тези два начина на употреба, това се изяснява от факта, че Инструментала в тесен смисъл може да бъде разглеждан като вторична употреба на Комитатива.

Дативът като застъпник на социатив-комитатива (Dativus sociativus)

Стои при глаголи, изразяващи общност, свързване, приятелско или враждебно отношение; при сложни глаголи с представки *ὄμο-*, *συν-*, *μετα-* и при съществителни, прилагателни и наречия с подобно значение. Социативният смисъл може да се подчертае и с предлози *ἅμα*, *σύν*¹.

I. При глаголи и имена, които изразяват някакво съвместно състояние или действие и те обхващат 3 групи:

1. При сложни глаголи, изразяващи действие, което се извършва заедно с друго лице. Въобще при думи съставени с *ὄμ-*, *ἀ(μ)-*, *συν-* (*ξυν-*), *μετα-* и други думи за общност. Както и при *δια-* в *διαλλάττω τινά τιμ* (помирavam), *διαλλάττομαι* (помирavam се), *διαλέγομαι* (разговарям се).

<i>ὄμοῦ</i>	заедно с	<i>ἀκολουθέω</i>	следвам, съпровождам
<i>συνάδω</i>	пея заедно	<i>μείγνυμι, κεράννυμι</i>	смесвам
<i>ὅμοιος</i>	подобен	<i>συμβαίνω</i>	вървя заедно с
<i>ὀμοιάω</i>	уподобявам	<i>συνθιήσκω</i>	умирам заедно с
<i>ὀμαρτέω</i>	съпровождам	<i>συλλαμβάνω</i>	помагам

¹ Много от тези думи, обаче, вървят с Genitivus.

<i>ὁμιλέω</i>	общувам	<i>συγγεινής</i>	сроден
<i>ὁμόγλωσσος</i>	едноезичен	<i>συνεργός</i>	сътрудник
<i>ὁμόγῳμων</i>	съгласен	<i>σύμφωνος</i>	съзвучен
<i>ἅμα</i>	заедно с	<i>μετέχω, μεταλαμβάνω</i>	съучастник съм с нкг. <i>τινί</i> в нещо <i>τινός</i>
<i>ἀκόλουθος</i>	спътник		
<i>ὁμῶς</i>	заедно (обаче <i>ὁμος</i> само с gen)	<i>μεταδίδωμι</i>	споделям нещо <i>τινός/τί</i> с нкг. <i>τινί</i>
<i>ξινός, κοινός</i>	общ	<i>ὄμορος</i>	съседен на
<i>κοινωνία</i>	общуване	<i>σπένδομαι, σποιδᾶς</i> <i>ποιέομαι</i>	склучвам договор (мир) с нкг.
<i>κοινωνέω</i>	имамам дял с нкг. в нещо		

(Hdt. 3, 131) *Δημοκλήδης Πολυκράτει ὠμίλησε* - Демокед влезе във връзка с Поликрат.

(X. Comm. 1. 2, 60) (*οἱ σοφισταὶ*) *τοῖς μὴ ἔχουσι χρήματα δίδοναι οὐκ ἤθελον διαλέγεσθαι* - Софистите не искаха да беседват с тези, които не можеха да им платят.

2. При глаголи със значение “споря, сражавам се, съревновавам се”².

<i>μάχομαι</i>	сражавам се	<i>πολεμέω, πόλεμον ποιέομαι</i>	воювам
<i>ναυμαχέω</i>	сражавам се по море	<i>διαφέρομαι, διαφορὰν ἔχω,</i> <i>διάφορος εἰμί</i>	враждувам
<i>ἐρίζω, ἔριν ἔχω</i>	споря	<i>ἀγониζομαι</i>	състезавам се
<i>δικάζομαι</i>	съдя се	<i>πληκτίζομαι</i>	бия се

(X. Comm. 3. 5, 16) *πλείστας δίκας ἀλλήλοις δικάζονται* - Те много се съдят помежду си.

(Hdt. 6, 23) *ὁ Ρεηγίου τύραννος ἐὼν διάφορος τοῖσι Ζαγκλαίοισι* - Тиранинът на Регион беше враг на Занклейте.

3. При изрази за подобие (но това би могло да се схване и като същински Датив).

<i>ἔοικα</i>	приличам	<i>ὅμοιος</i>	подобен
<i>εἶδομαι</i>	подобен съм	<i>παραπλήσιος</i>	
<i>ἰσῶ</i>	изравнявам, правя равен	<i>ἴσος</i>	равен
<i>ὁμοιῶ</i>	правя подобен, сравнявам	<i>ἀνόμοιος</i>	неподобен, различен

² Вместо Dat. sociativus може да се употреби *πρός* с Acc. В изрази като *σποιδᾶς ποιέομαι πρὸς τινα* - “склучвам съюз с някого”, но не и в изрази като *πολεμέω πρὸς τινα* - “воювам против нкг.”, в тези случаи се използва *πολεμέω σὺν τινι* - “воювам в съюз с някого”.

<i>εἰκάζω</i>	сравнявам	<i>ὁ αὐτός</i>	същият като
<i>ἴσως</i>	еднакво	<i>ὁμοίως</i>	подобно

(Xen.) *Εἴπερ γέ τοι τοῖς βελτίστοις εἰκάζω αὐτόν* - Ако го сравнявам с най-добрите.

II. При глаголи, които нямат собствено комитативен смисъл, затова често се срещат с предлози. Но свободна безпредложна употреба на комитатива се среща и в други случаи.

(ι, 82) *Ἐπλέομεν Βορέη ἀνέμῳ ἀκραίει καλῶ* - Ние плувахме с чудесен попътен Борей.

1. В случаи, в които се изразява някакво придружаване, особено във военния език, за войски, кораби, коне.

- За единствено число при наличието на предводител.

(Xen. Hell, I 4, 11) *Ἀλκιβιάδης...κατέπλευσεν εἰς Πάρον ναυσὶν εἴκοσιν* - Алкивиад отплува за Парос с 20 кораба.

- За множествено число за цели войски (По подобен начин се използва в латински *ablativus*)

(Thuc. IV 1, 4) *οἱ Λοκροὶ τῷ πεζῷ ἀπεχώσαν* - Локрите се оттеглиха с пехотата си.

III. Dativus modi - за съпровождащи действия, следствия, за едновременни състояния и странични обстоятелства – начина, по който се върши действието. Често при абстрактни съществителни.

1. Когато съществителното има определение.

(Xen. An. I 7, 4) *Κραυγῇ πολλῇ ἐηπίασιν* - нападат със силен вик.

2. Съществителни без определения – много същ. от този вид са получили значение на наречия.

<i>τούτῳ τῷ τρόπῳ</i>	по този начин	<i>σιγῇ, σιωπῇ</i>	мълчаливо
<i>οὐδενὶ τρόπῳ</i>	по никакъв начин	<i>δίκῃ</i>	справедливо
<i>δρόμῳ</i>	тичешком	<i>σπουδῇ</i>	ревностно, едва
<i>κραυγῇ</i>	с вик	<i>κομιδῇ</i>	грижливо, съвсем

Социалният смисъл се изяснява, когато този датив се свързва с предлога *σύν*.

3. Към този вид принадлежат и адвербиално употребени прилагателни с изпуснато съществително от ж. р. например *ὁδῶ* (с този път), което се подразбира. Като: *ταύτῃ, τῇδε* (по този начин); *ῆ* (както); *ἄλλῃ* (другояче), *κοινῇ* (общо), *πῆ, ὅπῃ* (как), *δημοσίᾳ* (от името на държавата), *λάθρᾳ* (тайно), *πεζῇ* (пеш), *διχῇ* (двойно), *τριπλῇ* (тройно).

IV. Dativus prosectivus et mensurae – Изразява пространствено или времево напредване, при което пътят или времето се схващат като придружаващи действието.

1. За време.

(Aesh. Ag. 126) *χρόνῳ μὲν ἀγρεῖ Πριάμου πόλιν ἄδε κέλευθος* - Този поход с (течение на) време(то) ще превземе Приамовия град.

2. Dativus mensurae – дял на Dativus prosectivus – означава степенята на мярката, с която се означава разликата между два предмета. Среща се в компаративни изрази.

(Hdt, I, 178) *Ὁ βασιλῆϊος πῆχυς τοῦ μετρίου ἐστὶ πέχχεος μέζων τρισὶ δακτύλοισι* - Царският лакът е по-голям от обикновения лакът с три пръста.

(Hdt, VI, 89) *Ἰστέρησαν ἡμέρη μίῃ τῆς συγκειμένης* - дойдоха с един ден след уговорения.

- Този датив се среща при субстантивирани прилагателни, особено често в ср.р. като *πολλῶ³ μακρῶ* (много) *ὀλίγῳ, μικρῶ* (малко) *ὄσῳ-τοσοῦτῳ* (колкото-толкова).

(Plat. civ. 373e) *Οὐ τι σμικρῶ, ἀλλ' ὄλω στρατοπέδῳ μείζων πόλις* - град по-голям не с малко, а с цяла войска.

V. Употреба на социативен датив от показателното местоимение αὐτός (предимно без член) – когато се свърже със съществително име в датив се превежда “заедно с”.

Този изказ е произлязъл като следващия датив синтактично е асимилирал местоимението по падеж род и число.

(Thuc. IV, 14) *μίαν ναῦν λαμβάνουσι αὐτοῖς ἀνδράσι* - пленяват кораб заедно с екипажа.

Dativus instrumentalis в тесен смисъл

Дативът като застъпник на Инструментала в тесен смисъл служи от една страна за означаване на средства и оръдия, с които се извършва действието, от друга страна изразява причините и мотивите за дадено действие в качеството им на условия.

I. Dativus instrumenti – за означаване на оръдието или средството, с което се извършва действието. Отговаря на въпросите “с какво”, “чрез какво”

1. Независима употреба

---

³ Може да се срещне у Омир и в атически още като *πολὸν μείζων, ὀλίγον* и др.

(X. Cyp. IV, 3, 18) Προνοεῖν ἔξω πάντα ἀνθρωπίνῃ γνώμῃ ταῖς δὲ χερσὶν ὀπλοφορήσω, διώξομαι δὲ τῷ ἵππῳ, τὸν δ' ἐναντίον ἀνατρέψω τῇ του ἵππου ῥύμῃ - Аз ще мога да предвиждам всичко с човешкия си разум, ще нося оръжие в ръцете си, ще преследвам с коня, а ще съборя неприятеля си с устрема на коня.

- За одушевени предмети - живи същества (животни, хора, техни части или функции)

(Xen, An, I, 8, 1) Ἐλαύνων ἰδροῦντι τῷ ἵππῳ - препускайки с изпотен кон.

- За неодушевени предмети

(L. 3, 8) ἔβαλλέ με λίθοις - замери ме с камъни.

- При абстрактни съществителни (и в паронимия)

(Xen) Αἱ μάχαι κρίνονται μᾶλλο ταῖς ψυχαῖς ἢ ταῖς τῶν σωμάτων ῥώμαις - Сраженията се решават повече с дух, отколкото с телесна сила.

- При отглаголни съществителни: при nomina agentis, nomina rei actae и nomina actionis.

(Plat. leg. 631c) ἰσχύς εἰς τε δρόμον καὶ εἰς τὰς ἄλλας πάσας κινήσεις τῷ σώματι - Силен в бягането и във всички останали движения с тялото (т.е. движения на тялото)

2. При устойчиви конструкции, които най-често са свързани с определени групи глаголи.

- При χράομαι “служи си с, употребявам”, при νομίζω “привикнал съм на, служи си с”.

(Hdt. III, 117) χρᾶσθαι τῷ ὕδατι, οὐκ ἔχοντες αὐτῷ χρᾶσθαι, συμφορῇ μεγάλῃ διαχρέονται - които от преди бяха свикнали да използват водата, като не можеха (сега) да я използват, се чувстваха много зле.

(Hdt, II, 50) Νομίζουσιν Αἰγύπτιοι οὐδ' ἦρωσι οὐδέν - Египтяните нямат култ към хероси (полубогове).

- При глаголи със значение “правя, пълня, купувам”.

(Thuc.) Δάκρυσι πᾶν τό στρατεύμα πλησθέν - цялата войска е изпълнена със сълзи.

- При глаголи със значение “наказвам”

(Hdt.) Ἐζημίωσάν μιν χιλίησι δραχμῆσι - глобиха го хиляда драхми.

- При глаголи със значение “меря, наблюдавам”

(Hdt.) Ὀργυῖησι μεμετρήκασι τὴν χώραν - измерили са земята си на разтези.

- При адвербиални изрази като: *τῷ λόγῳ* (на думи, привидно), *τῷ ἔργῳ*, *τῷ ὄντι* (в действителност, фактически), *τῇ ἀληθείᾳ* (действително), *ὀνόματι* (на име, под предлог), *προφάσει* (под предлог).

(Hdt.) *Πόλις Θάψακος ὀνόματι* - град на име Тапсак.

II. Преносни употреби

1. Dativus causae – означава външната причина или вътрешното основание (мотивите).

- При съществителни: *φιλία* (поради/от приятелство), *εὐνοία* (поради/от благоразположение), *ἔχθει* (от омраза), *φόβῳ* (от страх), *φθόνῳ* (поради завист), *ἀνάγκῃ* (по необходимост).

(θ, 324) *Οκαὶ μένιν αἰδοῖ οἴκοι ἕκασται* - всички богини от свян останаха в къщи

- При глаголи изразяващи душевно усещане, вълнение (*verba affectum*): *χαίρω*, *ἡδομαι* (радвам се), *ἀγανακτεῶ*, *ἄχθομαι*, *χαλπαίνω*, *χαλεπῶς* или *βαρέως* *φέρω* (сърдя се), *ἀνιάομαι*, *λυπέομαι* (наскърбявам се), *ἀλγέω* (страдам).

(Xen) *Καὶ ἡμεῖς οἱ στρατηγοὶ ἠχθόμεθα τοῖς γεγενημένοις* - и ние военачалниците се сърдехме заради случилото се.

2. Dativus limitationis – определя по-точно употребата на глагол или прилагателно, конкретизира обсега на значението им. На български се превежда с “по, в, по отношение на, що се отнася до”. Употребата на *dat. limitationis* е паралелна на *acc. limitationis*, който се среща по-често.

- При глаголи

(Xen, Comm, II, 7, 7) *ἰσχύω τοῖς σώμασιν* - силен съм по отношение на тялото, т.е. силен съм физически.

- При прилагателни

(Hom.) *εὐρύτερος ὤμοισιν* - по широк в раменете.

III. Вътрешен Dativus – среща се в т.нар. *figura etymologica*, при която даден глагол се придружава от сродно по корен прилагателно или съществително, често по-тясно определено от прилагателно. По-често обаче се среща вътрешен акузатив.

(Soph.) *Φεύγω φυγῇ* - бягам бегом.

Библиография

- **Войнов, Мих., Д. Дечев, Вл. Георгиев, Ал. Милев, Бор. Геров, М. Тонев**, *Старогръцко-български речник*, фондация “Отворено общество”, София, 1992
- **Милев, Ал., Г. Михайлов**, *Старогръцка Граматика*, изд. НИ, София, 1979
- **Kühner, Fr. Blass**, *Ausführliche Grammatik der griechischen Sprache*, Band 1, Hannover und Leipzig, 1890
- **Smyth, H. W.**, *Greek Grammar*, Cambridge, 1956
- **Schwyzler, Eduard**, *Griechische Grammatik*, Band 2, München, 1950